

ADATOK A MAGYARORSZÁGI GARASVERÉS KEZDETÉHEZ

GEDAI ISTVÁN

Magyarországon a XII–XIII. században egyre erősebben jelentkező denárválságot Károly Róbert zseniális gazdasági, pénzügyi reformjának keretében az aranypénzveréssel oldották meg, amelynek nyersanyagbázisát Magyarország kivételesen gazdag aranybányái biztosították. A reformot követő évszázadok igazolták a döntés helyességét; a magyar arany európai gazdasági hatalmat biztosított Magyarországnak. Történelmi távlatból a reform gyorsnak, határozottnak tűnik, a valóságban azonban az aranypénzverés megindítása csak egyik útja – igaz, végül is „a” sikeres útja – volt a válság felszámolásának. Először Károly Róbert is a denár stabillá tételével próbálkozott. Európai jelenség volt ugyanis a denár évenkénti pénzújítása, azaz évenként új pénzt bocsátottak ki, s a régit – illeték ellenében – be kellett váltani. A többletnyereség érdekében az új pénz rendszerint – súlyra, vagy finomságra – silányabb volt a réginél, s az időnkénti javítási kísérletek általában sohasem voltak időtállóak. Azoknak a kibocsátóknak a pénzei, akik tartózkodtak az ilyen pénzrontástól, közkedvelt nemzetközi fizetőeszközzé váltak, ám a rossz minőségű pénzek kibocsátói olyan kényszerárfolyamot írtak elő az átváltásra, amely a jó pénz tulajdonosának rendkívül előnytelen volt. A rossz pénz ellen a kereskedelem a veretlen és súlyra mért ezüsttel védekezett, ez azonban igen nehézkes volt. Ez volt a helyzet Magyarországon is, ahol az időszakos pénzújítást már I. András király bevezette. Ennek volt következménye a XIII. században a friesachi, majd a bécsi denárok elterjedése. Válságmegoldó kísérlet volt a báni denárok verése, ezek ugyanis értékállóak voltak, nem kellett őket évente újraváltani és a minőségük – denárviszonylatban – is jó volt. Mellettük azonban tovább verték a régi módszer szerinti denárokat is, mert a kamara nem tudott lemondani az újraváltásból származó haszonról. Amikor Károly Róbert elkezdhette az ország zilált gazdaságának rendbetételét, a pénzügyi válságot a denár értékállóvá tételével kísérte megoldani. 1323. január 6-án rendelte el a király a régi, báni denárok mintájára verendő királyi denárt, s a kamara kártérítésére rendkívüli adót ajánlottak fel a rendek. A kísérlet sikertelen volt és 1329-ben a pénzverés visszatért az évi pénzújításra.¹ Bár a 30-as évek közepén sikerült ismét megszilárdítani és állandó értékűvé tenni a denárt, végérvényesen ezt csak Mátyás király 1467-es reformja valósította meg.

A pénzügyi reform denárjavítási kísérletén és az aranypénzverésen kívül Károly Róbert garasveréssel is próbálkozott. A XIV. századi garasverés ugyancsak rövid életű volt, 1329-től – kisebb szünetekkel – 1370 körüli időig tartott;² a gazdasági és pénzügyi életben játszott szerepük az állandó denárverés és a sikeres aranypénzverés mellett – úgy tűnik – kisebb volt és talán ez lehet az oka, hogy valójában sohasem állott a magyar

1. Hóman B., 1921. 78.; Huszár L., 1958. 37.

2. Huszár L., 1958. 58–59.

kutatás előterében. Akik foglalkoztak vele – Hóman Bálint,³ Kováts Ferenc,⁴ Schulek Alfréd,⁵ Huszár Lajos⁶ – a rendelkezésre álló oklevelek és néhány lelet alapján inkább csak sommás megállapításokat tettek a kor pénztörténetének kutatása közben.

Az említett szerzők valamennyien megegyeztek abban, hogy Károly Róbert garasverésének kiváltója a cseh garasok magyarországi forgalma volt. Itáliai, majd francia kezdeményezésre terjedt el Európában a nagyobb értékű ezüstgaras és II. Vencel cseh király 1300-ban – firenzei mesterekkel – kezdte el veretni a cseh garasokat Kuttenbergben, amelyeket a szomszédos országokban – Ausztria, Lengyelország és Magyarország – is használtak. Hóman Bálint oklevelekre és leletadatokra támaszkodva azt állapította meg, hogy az említett országok „ . . . pénzpiacán a cseh garasvaluta uralkodott . . . ”⁷ Kováts Ferenc korszakolva és földrajzilag is elkülönítve tárgyalta a témát. Kimutatta, hogy okleveleink 1313 előtt nem említenek cseh garasokat, s ezt követően is csak a cseh határszéli – Abauj, Borsod, Sáros, Szabolcs, Zemplén, Bars, Hont – megyékben. 1326 után terjedt el valóságban a cseh garas országunk egész területén.⁸

Mind Hóman Bálint, mind Kováts Ferenc máig is korszerű gazdasági elemzést adott a korról, témáról. Annál érthetlenebb, hogy a cseh garasok magyarországi szerepét – véleményünk szerint – túlértékelték; sem az oklevelek, sem a leletek nem mutatják a cseh garasok általános forgalmát a XIV. századi Magyarországon. Különösen feltűnő ez akkor, amikor a bécsi denárok magyarországi forgalmi területével vetjük össze, amelyek valóban általánosan forogtak, de azok is csak az ország egy részén.⁹ Ezek tömeges oklevél- és leletadata szembeállítva a cseh garasokra vonatkozó szórványos adatokkal egyértelműen nagyságrendbeli különbséget jeleznek.

Károly Róbert garasverésének kezdeti körülményeire, okaira és azok hátterére Hóman Bálint röviden utalt.¹⁰ Az egyes garastípusok és korrendjük elemzésével Schulek Alfréd és Huszár Lajos foglalkozott, majd eredményeiket *Pohl Artúr* összegezte katalógusában.¹¹ Amint említettük, a XIV. századi garasverés Magyarországon nem volt hosszú életű. Ez a néhány évtized azonban egyik legjelentősebb korszaka a magyar pénztörténetnek és ezért lényeges, hogy az ország gazdasági helyzetét megerősítő aranypénzverés mellett az Anjouk garasverését és szerepüket a magyar gazdasági életben tisztán lássuk.

A pénztörténetnek két forráscsoportja van: egyik az oklevélanyag, másik az éremleletek. Újabb oklevelekre már aligha számíthatunk, leletek viszont időnként előkerülnek és ezek közlése készíti elő az ismert leletek és oklevelek újabb összevetését, újabb értékelését, azaz a téma újabb szintézisét. Ebben a tanulmányunkban nem szintézisre vállalkozunk, hanem két, a közelmúltban előkerült garaslelet közlésére. Minden korszakból fontos az éremleletek ismerete, de abból a korból, amelyből kevés a lelet, különösen fontos. Ilyen Károly Róbert kora is, de még e kor éremleletei között is aránytalanul kevés a garaslelet. Az 1966-ban előkerült kisvárdai éremlelet¹² óta mindössze ez a

3. Hóman B., 1916.; Hóman B., 1921. 7.
4. Kováts F., 1926. 90–109. Numizmatikai Közöny XXV.
5. Schulek A., 1926. 138–195. Numizmatikai Közöny XXV.
6. Huszár L., 1958.
7. Hóman B., 1921. 86.
8. Kováts F., i. m. 94–95.
9. Gedai I., 1969. 105–148.
10. Hóman B., i. m. 102–103.
11. Pohl, A. 1982.
12. Huszár L., 1967. 85–90.

két lelet ismeretes. Bár Károly Róbert garasait tartalmazó leletek kora 1329–1337 közötti időre, tehát mindössze 8 évre tehető, a két leletünknel megállapítható időrendi sorrend: a pásztói lelet korábbra tehető, mint a CNH. II. 7. típusú garasokat tartalmazó mezőkövesdi lelet.¹³

Pásztón, a Muzsla-tetőn 26 db magyar és cseh pénz került elő, amely Walter Ilona¹⁴ közvetítésével jutott múzeumba. Részletes meghatározásuk:

Magyar pénzek

Károly Róbert garasai:

1. CNH II. 4. E./rosetta H./csillag	Pohl: 4–3 1 db
2. CNH II. 5.	Pohl: 3 1 db
3. CNH II. 6. j. n.	Pohl: 2–1 1 db
4. CNH II. 6. C–R	Pohl: 2–6 1 db
5. CNH II. 6. s–π	Pohl: 2–8 4 db (kettőnél az s bizonytalan)

Károly Róbert aprópénzei:

6. CNH II. 8. rosetta	Pohl: 36–1 2 db (egyiknél a rosetta bizonytalan)
7. CNH II. 20.	Pohl: 38 1 db (töredék)
8. CNH II. 29. π–?	Pohl: 31– 1 db (töredék)
9. CNH II. 29. L–I	Pohl: 31–2 1 db
10. CNH II. 29. S–B	Pohl: 31– 1 db
11. CNH II. 29. S–E	Pohl: 31–3 4 db
12. CNH II. 29. S–?	Pohl: 31–? 1 db
13. CNH II. 29. ?–π	Pohl: 31–? 1 db (töredék)
14. CNH II. 29. ?–?	Pohl: 31–? 1 db (töredék)
15. CNH II. 49. S–?	Pohl: 25–? 1 db
16. Huszár ¹⁵ 489. j. n.	Pohl: 46 2 db (egyik töredék)

Cseh pénzek

17. I. János (1310–1346) garas	2 db
--------------------------------	------

A lelet numizmatikailag több szempontból is jelentős, fontos adalék a pénzforgalomhoz, s ezen keresztül a kor gazdaságtörténetéhez. A leíró numizmatikához adnak újabb adatokat a lelet CNH. II. 29. típusú denárai. Az L–I és S–E jegyek mind Huszárnál, mind Pohl-nál ismertek és az S–B-t is mindkettő hozza, Pohl azonban csak Ruppra hivatkozik. Talán csak verődő változatot jelent, hogy az S–E jegy E betűjét mindkét szerző € formában hozza, leletünkben viszont E formában van. A leírás 13. tételének betűje minden bizonnyal S–π jegyet jelent. Teljesen új a leírás 8. tételében a mező bal oldalán levő π jegy. (Sajnos a mező jobb oldala hiányzik, így a másik jegy bizonytalan.) Amennyiben nem az S–π jegy fordítottjáról van szó, akkor ez teljesen új jegy. Mivel a pénz olvasható része kifogástalan, így inkább az utóbbi felé hajolunk.

13. Réthy L., 1907.

14. A lelet közlésének engedélyéért ezúton mondok köszönetet.

15. Huszár L., 1979.

A lelet időrendjét és verdehelyeit az alábbi táblázat mutatja:

Sorsz.	CNH II.	Pohl	Jegy	Verdehely	Verési idő:	
					Pohl	Huszár
1.	4	4-3	rozetta csillag	?	1334-1336	1334-1336
2.	5	3	☿-☿	?	1333	1333
3.	6	2-1	j. n.	?	1330-1332	1330-1332
4.	6	2-6	C-R	Körmöcbánya	1330-1332	1330-1332
5.	6	2-8	☿-π	Szatmár	1330-1332	1330-1332
6.	8	36-1	rozetta	Esztergom	1333	1333
7.	20	38		Lippa	1333	1333
8.	29	-	π-?			
9.	29	31-2	L-I	Lippa	1330	1330 (?)
10.	29	31-	S-B		-	1330 (?)
11.	29	31-3	S-E	Selmec	1330	1330 (?)
12.	29	-	S-?	?	1330	1330 (?)
13.	29	-	?-π	Szatmár (?)	1330	1330 (?)
14.	29	?	?	?	1330	1330 (?)
15.	49	25-?	S-?	Selmec? Szatmár?	1328	1328
16.	-	46	j. n.	?	1335 (?)	1335

Huszár Lajosnál és Pohl Artúrnál közölt időrend Károly Róbert pénzeire vonatkoztatva aligha fog lényegesen változni. A garasok relatív időrendje szinte biztosnak mondható, s az ekkori garasverés mindössze 9 éve oly rövid idő, hogy érdemi módosulás az abszolút időrendet sem fogja érinteni. Ebben a leletben sem az első (CNH. II. 3.), sem az utolsó (CNH. II. 7.) garastípus nem fordul elő, így a garasok verési ideje 1330-1336 közötti időre tehető. A denárok időrendi meghatározása is megfelel ennek, csupán a CNH. II. 49. 1328-as kibocsátását vélhetjük korainak, esetleg – más leletek megerősítése esetén – néhány évvel későbbi időpontra tehetjük. Ha a lelet utolsó kibocsátásának a CNH. II. 4. garast vesszük, akkor legkésőbbi időpontként – ami a lelet elrejtésének idejére is utal – az 1336-os évet jelölhetjük meg. Ebben az összetételben azonban fel kell vetni a CNH. II. 29. típusú denár 1330-as keltezését is. Ez a típus nem az állandó értékű denár kísérlete, így feltűnőnek kell tartanunk, hogy 1334-1336 körül forgalomképes volt. Ugyancsak más leletek összetételétől függően elképzelhető a CNH. II. 29. verési idejének néhány évvel későbbre történő keltezése.

A pásztói lelettől csupán egy-két évvel későbbi a mezőkövesdi lelet, amely 84 db magyar és cseh garasból állott. Valamennyi magyar pénz CNH. II. 7. típusú garas és mindössze 3 verdejegyváltozatban:

1. S-liliom	65 db
A pajzs mezejében 5 liliom van.	
Verőtővariációk	
a) A trón lépcsője két párhuzamos vízszintes vonal	40 db
b) A trón lépcsőjének két párhuzamos vízszintes vonala felett rovátkolás	23 db
c) Elvert példány, az S verdejegy bizonytalan. A trón lépcsője egy vízszintes vonal. MONETA • KAROL • REGISHVNGARIE	1 db
d) Mint a), de:
MONETA • KAORLI • REGISHVNGARIE	1 db

2. Liliom–liliom	9 db
A pajzs mezejében 4 liliom van.	
Verőtővariációk:	
a) A trón lépcsője két párhuzamos vízszintes vonal	1 db
b) A trón lépcsője egy vízszintes vonal	2 db
c) Mint b), de a trón bal karfáján háromágú virág	5 db
d) Mint b), de:	
'MONETA KARIVLI REGISHVUNGARIE	1 db
3. S–E	2 db
A pajzs mezejében 4 liliom van, a trón lépcsője egy vízszintes vonal. (Egyik példány átfűrt.)	
4. Cseh, I. János (1310–1346) garas	8 db

A CNH. II. 7. garas helyes felirata: előlap: MONETA KAROLI REGIS hVNGARIE, hátlap: hONOR REGIS IVDICIVM DILIGIT. Minden verdejeggel, azaz mindegyik verdében előfordult hibás felirat. A Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében a liliom-liliom verdejegyű példányoknál fordul elő . . . KAROVLI . . . , . . . hVUNGARE . . . , . . . IVDICIV . . . , . . . IVDICIM . . . , . . . DILIGIT, . . . DILIGIT hibás felirat, mint ahogy itt is a 2/d. tételnél . . . KARIVLI . . . Itt viszont az S-liliom verjegyénél is van hibás szó: . . . KAROL IRGIS . . . , illetve . . . KAORLI . . . Esetlegesenek véljük a trón lépcsőjének kiképzését (egy vagy két vízszintes vonal), bár – a Magyar Nemzeti Múzeum példányait is számítva – szinte csak az S-liliom verdejegy esetében van két párhuzamos vonal. (Kivétel a leírás 2/a. tétele.) Viszont a trónlépcső feletti rovátkolást csak az S-liliom verdejegyénél tapasztaltuk. Minden bizonytalansággal tudatos eltérés a pajzs mezejében a liliomok száma. Csak az S-liliom jegyénél van a mezőben 5 liliom, az összes többi verdejegyénél (B–V, S–E, liliom-liliom) a liliomok száma 4. (Legalábbis a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményében, valamint ebben a leletben.)

A mezőkövesdi lelet elrejtési idejére egyetlen támpontunk van. Mind Huszár Lajos,¹⁶ mind Pohl Artúr a CNH. II. 7. garas verését 1337-re teszi.¹⁷

Az itt leírt két éremlelet nem változtatja meg eddigi ismereteinket, az egyes veretek verési idejére, vagy készítési helyére alapvető változtatást okozó újabb utalást nem tartalmaz; legfeljebb néhány olyan jelenséget, amelyet más leleteknek is meg kell erősíteni. A pénzforgalom alakulásához azonban figyelem felkeltő. Jelentős ismereteket ad a pásztói lelet összetétele; a garasok és denárok együttes előfordulása. A cseh garasok jelenléte nem feltűnő; más leletekben is előfordultak magyar pénzekkel együtt, de nem gyakran. Összegzőképpen meg kell állapítani, hogy a két lelet jelentős adat a kor pénzügy- és gazdaságtörténetéhez, felvetette a XIV. századi garasverés kutatásának jelentőségét.

16. Huszár L., 1979.

17. Pohl, A. 1982.

IRODALOM

- Gedai I.*,
1969. Fremde Münzen im Karpatenbecken aus dem XI–XIII. Jahrhunderten. *Acta Archaeologica Hungariae*. 21. 1–2. sz. 105–148.
- Hóman B.*,
1916. *Magyar pénztörténet*. Budapest
1921. *A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában* Budapest.
- Huszár L.*,
1958. *A budai pénzverés története a középkorban*. Budapest
1967. *A kisvárdai Anjou-kori éremlelet*. A Nyíregyházi Jónás András Múzeum Évkönyve. 10.
1979. *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Corvina. Budapest
- Kováts F.*,
1926. *Magyar pénzforgalom az Anjouk korában*. *Numizmatikai Közlöny* XXV. 90–109.
- Pohl, A.*
1982. *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540*. Budapest
- Réthy L.*,
1907. *Corpus Nummorum Hungariae*. II. Budapest

ANGABEN ZU DEN ANFÄNGEN DER GROSCHENPRÄGUNG IN UNGARN

(Auszug)

Der Denarkrise, die in Ungarn des 12. und 13. Jahrhunderts um sich gegriffen hatte, setzte Karl Robert nach florentinischem Vorbild im Rahmen einer genialen Geldreform durch die Prägung von Goldmünzen ein Ende. Die Rohstoffbasis sicherten dazu die äußerst reichen Goldgruben Ungarns (im Oberland und in Siebenbürgen).

Die Prägung von Goldmünzen verschaffte Ungarn in Europa eine wirtschaftliche Macht, stellte aber nur einen – allerdings erfolgreichen – Weg, einen der Versuche innerhalb der Reform von Karl Robert dar. Anfangs versuchte er ebenso wie seine Vorfahren im 13. Jahrhundert, den Denar zu stabilisieren. In Ungarn wurde nämlich – wie in vielen anderen Ländern Europas – schon von Andreas I. eine periodische, später jährliche Emission von neuem Geld eingeführt, dessen Eintausch Pflicht war. Karl Robert konnte diese Praxis nur zeitweilig einstellen. Ein anderer Versuch im Rahmen der Finanzreform war die Prägung von Groschen, zu der der Umlauf böhmischer Groschen in Ungarn einen Ansatz lieferte.

Da die Krise in Ungarn letztendlich durch die Prägung von Goldmünzen behoben wurde und die Groschenprägung nur eine kurzlebige Episode war (zur Zeit von Ludwig dem Großen wurde sie zeitweilig eingestellt), hat die Prägung von Groschen nie im vorderen Feld der numismatischen Forschung gestanden. Anhand der sporadischen durkundlichen Belegen und der spärlichen Münzfunde können die Anfänge nicht als geklärt betrachtet werden. Mit neuen Urkunden kann man kaum noch rechnen, wogegen Funde zu jeder Zeit ans Tageslicht geraten können. Unlängst sind zwei Münzfunde mit Prägungen aus der Zeit Karl Roberts, darunter auch Groschen, in Pásztó beziehungsweise Mezőkövesd gefunden worden.

Beide Funde stellen eine bedeutende Quelle zur Erforschung der Münz- und Wirtschaftsgeschichte dar, sie sind aber zugleich auch für die deskriptive Numismatik wichtig: Die Prägungen mit dem Münzzeichen S–B unter Denaren vom Typ CNH.

II. 29. im Fund von Pásztó kommen relativ selten vor, und das Münzzeichen π -? ist wahrscheinlich ein bisher unbekanntes Zeichen.

Der Fund von Mezökövesd enthielt ausschließlich Groschen, und zwar – ausgenommen 8 böhmische Groschen – Groschen von Karl Robert vom Typ CNH. II. 7. Außer einigen Variationen in der Aufschrift kann festgestellt werden, daß im Wappen der Prägungen mit dem Münzzeichen S-Lilie immer 5 Lilien vorkommen, wogegen bei den anderen Münzzeichen nur 4.

Zweck der Studie ist vor allem, die beiden Funde zu erörtern, Angaben zur Erforschung der Groschenprägung zu liefern, auf einige Erscheinungen aufmerksam zu machen sowie eine allgemeine Neubewertung und Synthetisierung des Themas durchzuführen.

István Gedai